

Gırgır ve Bir Kavramın Etimolojisi

Burada tekrardan vurgulamak istediğim ve muhtemelen bazı insanların kafasına takılan ‘maganda’ kelimesinin ne zaman ve nereden kaynaklı olarak ortaya çıktığını hatırlatmaya çalışmaktır. ‘Tekrardan vurgulamak’ dememin nedeni ise aslında bu konuyu, 6 bölümde tamamlanacak olan anılarımın yayımlanan ilk bölümünde işlemiş olmam anlamındadır. Zaten hikayeyi başka kelimelerle yeniden anlatmaya çalışmaktansa kitap-tan alıntı şeklinde aktaracağım.

Bir diğer anlamda dikkat çekmek istediğim konu ise Türkiye toplumunun hafızasının ve bilgi biriktirmenin/arşivlemenin ne denli sorunlu olduğudur. Bugünün şartlarında çok yaşlı sayılmayacak bir neslin bile içinde yaşamış olduğu birçok şeyi hatırlamaması ‘insan unuttur’ genellemesiyle açıklanacak gibi değildir. Unutmanın, unutturmanın sosyolojik nedenlerine girmeyeceğim. Yani bu yazıda bunu işlemeyeceğim ama belki okuyucu arka planda bunu birlikte düşünerek okuyabilir.

Aynı zamanda burada anlatacaklarımla Türkiye’nin yarım asırlık zamanından birkaç küçük kesiti hatırlatmaya çalışacağım.

»Babam ilk yıllardan beri gazete alırdı. Dükkanda okur, akşama eve getirirdi. Artvin’de yaşamaya başladığımız (1963) ilk zamanlarda birkaç ay kadar *Hürriyet* aldığını hatırlıyorum. Sonra uzun yıllar *Cumhuriyet* okudu.

1968 yılının yaz aylarında yeni bir gazetenin yayına başlayacağı ve adının seçimi konusunda ödüllü bir anket yapılacağı duyurulmuştu. Herkes bir şeyler önerdi. Annemse ‘*Günaydın* olsun’ demişti. Ama ablam kendine göre başka bir isim seçip göndermişti verilen adrese. Ödül bayağı kayda değer bir rakamdı hatırladığım kadarıyla. Yıl sonuna doğru gazetenin adının belirlendiği açıklandı: *Günaydın*¹. Çok şaşırmıştık. *Günaydın*, sonraki yıllarda 1.000.000 tiraja ulaşan bir gazete olacaktı. Özellikle 1970’li yılların ortalarında 40 milyon nüfusu olan Türkiye için bu önemli bir rakamdı. Bu kitap üzerine çalışmaya başladığım 2018’in son günlerinde 80 milyon nüfuslu Türkiye’deki en çok satan beş gazetenin toplamının yaklaşık o zamanki *Günaydın* gazetesinin tirajına denk geldiği düşünülürse Türkiye’nin ne kadar ilerle(me)diği anlaşılacaktır.

Türkiye’de resmi çizginin dışına çıkma cüretini gösteren her birey veya oluşum gibi, mizah dergilerinin başı da her zaman dertte olmuştur.

---

¹ Ayrıntılar için bkz.:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCnayd%C4%B1n_\(gazete\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCnayd%C4%B1n_(gazete))

Türkiye tarihindeki ilk mizah

Akbaba (Arap Harfleriyle)

dergisi *Akbaba* 1922'den itibaren arada birkaç kez kesintiye uğrayarak 1977 yılına kadar yayımlandı. İlk yıllarda Arapça alfabeyle çıkan

Akbaba (Latin Harfleriyle)

dergi daha sonra Latin harflerine geçilince bunu kullanmaya başladı. *Akbaba*, sadece mizah dergisi olarak değil aynı zamanda dönemin birçok önemli yazarına yer veren bir edebiyat platformu işlevindeydi. Daha sonra 1946-47 yılları arasındaki altı aylık sürede 22 sayı yayımlanabilen *Marko Paşa*² adlı daha politik bir mizah dergisi çıktı. *Sabahattin Ali* (1907-948), *Aziz Nesin* (1915-1995), *Rıfat Ilgaz* (1911-1993) ve *Mustafa Mim Uykusu*³'dan (1922-1983) oluşan ekibin çıkardığı bu dergi dönemin cumhurbaşkanı *İsmet İnönü*'yle (1884-1973) alay ettiği gerekçesiyle kapatıldı.

Bizim kuşak çocukluk döneminden itibaren yeni ve öncekilerden farklı bir çizgi ve esprî anlayışına sahip olan *Gırgır* adlı mizah köşesiyle, daha sonra dergisiyle tanıştı.

Tam zamanını bilemiyorum ama 1960'lı yılların ortalarından itibaren *Gün* adlı bir gazete çıkmaya başlamıştı. O zamanlar *Son*, *Gün* gibi gazeteler epey farklıydı. Örneğin, normal gazetelerin (özel günler dışında) ortalama sekiz sayfa olduğu zamanlar, *Gün*, toplam dört sayfadan oluşurdu. Görsel ağırlıklı bir gazeteydi. Büyük fotoğraflar, fotoromanlar falan olurdu. *Son* ise ağırlıklıla magazin türü haberler yapardı. Kocaman, çıplak kadın fotoğrafları, gerçeklikle ilgisi olmayan bir sürü haber vs. Ama çok satardı bu tür gazeteler. İşte *Gün Gazetesi* böyle bir dönemde çıkmaktaydı.

Yeri gelmişken zamanda kısa bir yolculuk yaparak *Gırgır* adının nereden geldiğini hatırlatmaya çalışayım.

² Ayrıntılar için bkz.:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Markopa%C5%9Fa_\(dergi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Markopa%C5%9Fa_(dergi))

Elektrikli süpürge'nin Türkiye'de henüz yaygın şekilde kullanılmaması, fazlasıyla lüks bir araç olması bakımından 1960'lı yıllarda İzmirli bir işadamı tarafından üretilen mekanik bir halı süpürgesi (muhtemelen çalışırken çıkardığı sesin yaptığı çağrışımdan dolayı) *GırGır* olarak adlandırıldı. Kısa sürede tüm Türkiye'de büyük bir pazar yaratan bu makinenin benzerleri de üretildi. İlk adından dolayı da bir marka olmanın yanında bu aletlerin ismine dönüştü. Daha önce bahsettiğim kağıt mendil veya spor ayakkabı markasının isme dönüşmesi gibi.

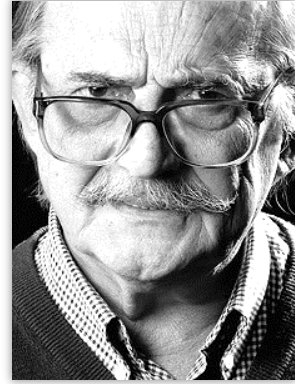
GırGır Süpürgesi

İşte *GırGır* dergisinin ilk hali (prototipi diyelim) o dönemlerde ortaya çıktı. Özetle 'GırGır giren eve dırdır girmez,' şeklinde kullanılan reklam sloganıyla herkesin dilindeydi.

Yeniden *Gün* gazetesiyle devam edeyim.

Gazetenin bir kenarında (sanırım 3. sayfada) *Oğuz Aral*'ın (1936-2004) çizdiği ve yönettiği *GırGır*³ adlı bir bölüm olurdu. *GırGır*'ın logosunda anlatılan bir kafanın içinde bir şeylerin döndürülmesi *GırGır* süpürgesindeki topalayıcı fırçaların dönmesine ve çıkardığı sese benze(til)mesi bundandır.

Sayfanın yaklaşık dörtte biri kadar yer kaplayan *GırGır* köşesinde *Oğuz Aral*'ın *Utanmaz Adam*, *Avanak Avni* tiplerini ortaya çıkarmıştı. *Gün* gazetesindeki bu bölüm gördüğü ilgiden dolayı büyüyerek zamanla tam sayfa halini aldı. Bu süreçte Türkiye açısından farklı bir çizgi geliştirip bu anlayış temelinde yeni bir ekip oluşturan *Oğuz Aral*'ın yönetiminde 26.08.1972 tarihinde ayrı bir dergi olarak, 'Kendi halinde bir mizah dergisidir' ana sloganıyla yayımlanmaya başladı. Ana slogan olarak belirtmemin nedeni iç sayfa

Oğuz Aral (© Wi)

başlıklarında 'Adam olacak çocuk *GırGır* okumasından bellidir' gibi başka sloganlar da kullanılıyor olmasındandır.

³ Ayrıntılar için bkz.:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1rg%C4%B1r_\(dergi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1rg%C4%B1r_(dergi))

Gırgır dergisi bazı dönemlerde 500.000 tiraja ulaşarak Türkiye'nin en büyük, dünyanın 3. büyük mizah dergisi oldu.

Gırgır, genel mizah anlayışındaki dolaysız ve karmaşık olmayan anlatım tarzıyla geniş kesimlere ulaşmanın kolaylığı yanında bütün bir yayın hayatı boyunca muhalif duruşuyla da öne çıktı.

1980'de darbeden sonra izlediği eleştirel tavrından dolayı defalarca kapatılmasına karşın çizgisinden sapmayarak geniş kesimlere ulaşmayı sürdürdü. Hatta bazı çevrelerce, o dönemlerde en büyük 'yasal' muhalif platformu olarak kabul edilirdi.

Yandaki 467. sayının (Temmuz 1981) kapağında işlendiği gibi 12 Eylül darbesinin 'resmi marşı' haline gelen 'Türkiyem' adlı bir şarkı vardı. Bu şarkı her yerde, neredeyse her an, televizyon açılırken ve kapanırken sürekli çalınırdı. Hapishanelerde, gözaltında tutulan insanlara zorla bu şarkı dinletilirdi. Nazilerin toplama kamplarında sürekli Wagner⁴ çalmaları gibi bir hal almıştı. Bu anlamda ilk ve tek tepki *Gırgır* üzerinden gösterilmişti. 12 Eylül vahşetinin doruğa çıktığı Türkiye'de böyle bir tepkinin gösterilmesi büyük bir moral kaynağı olmuştu. Tabii ki akabinde dört sayı kapatma cezası gecikmedi. Böylelikle *Gırgır* dergisine ve ilgililere yeterince gözdağı verilmiş olacaktı. Olmadı. *Gırgır*, cezanın bitiminden sonraki ilk sayısında neredeyse aynı konuyu yeniden kapağa taşımıştı. Ne yazık ki tüm aramalarıma rağmen bulamadığım bu sayının kapağında yaklaşık aynı çizgilerle, yine *Müşerref Akay* (o zamanlar soyadı *Teğcan*'dı) (1952) ve şöyle bir yazı vardı: »Müşerrefinizi kapatmayı unutmayın!«

Gırgır, Sayı 467

Cem Yılmaz(© BcKa)

Konuyla değil ama bu şarkıyla ilgili birkaç cümle eklemek istiyorum.

12 Eylül darbesiyle İstanbul'da tutuklanıp bu şarkı eşliğinde işkence gören binlerce insandan biri olan *Cem Yılmaz* (1959) sonraki yıllarda müzik yapımcılığına başladı. İlk iş olarak *Türkiyem* şarkısının telif haklarını satın aldı.⁵ Söz verdiği üzere darbelerin ek bir eziyet olarak kullandığı bu şarkıyı artık hiç kimse hiçbir yerde çalamıyor ve/ya söyleyemiyor.

⁴ Richard Wagner (1813-1883). Opera bestecisi, tiyatro direktörü, müzik teorisyeni ve yazarı.

⁵ Ayrıntılar için bkz.: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/darbenin-sarkisina-engir-darbe-954104/>

Şimdi dil konusunda bazı ilginç gelişmelerden bahsedeyim.

Gırgır dergisi üzerinden ortaya çıkan/oluşan bazı kavramlar toplum tarafından benimsenerek dile yerleşti.

Gırgır kavramı *Gırgır* dergisiyle aynı zamanda bugün kullanılan anlamıyla Türkçeye girdi. ‘Gırgıra almak’, ‘gırgır geçmek’ gibi eylem halleri eklenerek anlamı genişledi.

Ama burada asıl ele almak istediğim konu ‘maganda’ kavramıyla ilgilidir. Ancak ondan önce Türkiye’de (konuyu mizah dergilerine sınırlayarak) ayrımcılık ve ırkçılığın yaygınlığına değinmek istiyorum.

Gırgır dahil Türkiye’deki tüm mizah dergileri cinselliği ve buna bağlı olarak kadını obje şeklinde ele alarak işledi. Birçok anlamda da ‘hafif’ tipler kadın üzerinden çizildi.

İrkçilik Türkiye toplumunu fazlasıyla sarmış ve fazlasıyla olağanlaşmış tır. Buna ilişkin abartısız yüzlerce örnek verilebilir. Burada sadece birkaçıyla sınırlayacağım. Yahudi fıkraları, cimri ve dolandırıcı Yahudi tipler (özellikle 1940’lı yıllarda), cimriliği Çingenelik olarak izah etme, ‘af edersiniz Ermeni’ vurgulamaları, *Siyahi* yerine halen pişkince kullanılan Zenci kavramı, anlayınca Arap olmak, yamyam olmak, genel patronlarının (genellikle patroniçedir) gayrimüslim olması, ilkelliğin Afrika’yla (haliyle Siyahilerle) açıklanması gibi çok daha çeşitlendirilebilir. Herkes bu deyimlerle karşılaşmıştır. Uyarıldığında ise (aslında) o maksatla söylenmediği anlatılmaya çalışılır hemen.

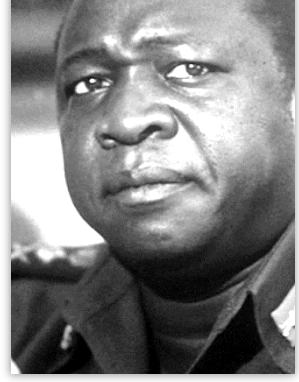
Gırgır dergisi, yukarıda belirttiğim kadın/cinsellik üzerinden işlediği konular dışında doğrudan ırkçılık konusunda (ortalama Türkiye basınına göre) çok daha dikkatli ve düzeyli bir politika izledi.

Ancak değinmek istediğim ‘maganda’ kavramı yine de böyle bir olumsuz mantığın ürünü olarak şekillendi.

Bilindiği üzere Batının çıkarlarıyla ters düşen ülkeler ve yöneticileri fazlasıyla ötekileştirilir. Ötekileştirme tanımı, yapılanların yanında yumuşak görünebilir. Değil. Irak’ı işgal etmeyi hedefleyenlerin biyolojik silahtan petrole bulmuş kuşlara kadar bir dolu olumsuzluğu duyurmaları, Afganistan’a göz dikenlerin birdenbire oradaki kadın hakları savunucusu haline gelmeleri benzeri bir sürü şey. Konuyu, oralardaki uygulamaların yanlış veya doğru olması meselesine daraltmak istemiyorum. Yüz binlerce Kürt insanını katleden *Saddam Hüseyin*’i (1937-2006), *Kaddafi* (1942-2011) gibi bir ruh hastasını veya Afganistan’da *Taliban* örgütünün vahşetini tartışmaya çalışmıyorum. Konu, kimin ne zaman ötekileştirileceğidir.

1970’li yıllarda Batıyla ters düşen Uganda’nın başındaki başka bir diktatör, *İdi Amin* (1925-2003) hakkında dünyaya servis edilen şeyler tam böyle bir mantıkla yapılmıştı.

İnsan eti yediği, iktidardan düşürüldüğünde buzdolaplarından insan etleri, insan kafaları çıktığı türünden bir dolu hikaye. Aslında bütün bunlarla (biryandan da) Afrikalıların ne denli vahşi/ilkel olduğu sokulmaya çalışılmıştı insanların kafasına.⁶ İşte 1970'li yılların Türkiye toplumu da bu tür şeyler (hemen her zaman olduğu gibi) karşılık bulmuştu. *Gırgır* dergisi tam böyle bir atmosferde toplumdaki kaba saba, görgüsüz, ne olduğu belirsiz tipleri *İdi Amin*, daha doğrusu *Uganda* benzeri kelime oyunları ile tanımlamaya başladı. Bu tiplerini konuşuran (daha doğrusu böğürten) çizerler genellikle *baganda*, *buganda* benzeri sesler kullanmaya başladılar.⁷ Dikkat edilirse *Avni* tiplerinde de benzer sesler yaygındır. Ama dışlayıcı bir yanı bulunmamaktadır. Aslında yapılanlar Uganda'yı, dolayısıyla *İdi Amin*'i, sonra da kaba saba görgüsüz bir Siyahiyi çağrıştırıyordu.

İdi Amin

Maganda kavramı böyle bir süreçten geçerek ve (biraz ironik olacak ama) 'etimolojisi' unutularak Türkçeye yerleşti.

Türkiye'de bu tip insan sayısı giderek artmaya başladığından ve dildeki yetersizlik/boşluk nedeniyle hemen karşılık bularak topluma mal oldu.⁸

⁶ Örnek olması bakımından şu bağlantı incelenebilir: <https://www.sonda-kika.com/fotogaleri/yamyam-diktator-300-bin-kisiyi-katledip/>

⁷ *Gırgır* ve onu takip eden -ki büyük çoğunluğu *Gırgır* temellidir- dergilerin hepsinde benzer ses oyunları bulunmaktadır.

⁸ *Bekir Karadeniz* »En Büyük İsyân Hatırlamaktır 1« KaraMavi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2019.